

Thyholmske Selvejergaarde

1535-o. 1650.

AF A. C. TANDRUP.

DA SKIPPER CLEMENT i 1534 hejsede Oprørsfanen over Nordjylland, fylkede ogsaa Thylands Bønder sig under den, - og da Oprøret var slaaet ned, maatte de dele Skæbne med Bønderne i de andre oprørske Herreder.

Det lidet, man ved om Begivenheder i Clementsfejden med Tilknytning til Thy, er allerede tidligere omtalt af forskellige Forfattere i Aarbøgerne for Thisted Amt, og det skal af den Grund ikke omtales her¹). Derimod vil vi fæste Opmærksomheden ved noget af det, der for Bønderne blev Oprørets Følger, Straffen for Deltagelsen.

Denne bestod, som ofte omtalt, dels deri, at alle Selvejere blandt Bønderne (de saakaldte jordegne Bønder) mistede deres Selvejerrettigheder og blev gjort til Kronens Fæstere i Stedet, saafremt de ikke kunde godtgøre, at de havde været paa den rigtige Side (d. v. s. paa Kong Kristian III's Parti) i Clementsfejden.

Fæstebønderne maatte betale en Bod, der gik under det uhyggelige Navn "Halsløsningen", "en stor og usigelig Summa", hvis Størrelse vi dog ikke er i Stand til at gøre op, hverken i sin Helhed eller for de Egne, der her skal omtales²).

Derimod kan vi med større Udsigt til Held gaa paa Opdagelse efter de Selvejergaarde, der blev inddraget og gjort til Fæstegaarde, og det er det, vi vil gøre, forsaavidt angaar Thyholms fire Sogne. Selv om en Bondegaard var jordeggen (Selvejendom), betød det dog ikke, at den var helt fri for Herskab³). Af de jordegne Bøndergaarde svarede der ogsaa Landgilde til et Herskab, der i denne Ydelse havde et Slags Bevis for sin "Herlighedsret" over det paagældende Selvejergods. Men Selvejergaardenes Skyld til Herskabet var ikke nær saa stor som tilsvarende Fæstegaardes. Selvejerbønderne ejede nemlig selv den saakaldte Bondeskyld. Gaarden Helligeris, hvis Forhold senere skal blive nærmere omtalt, havde saaledes en Bondeskyld paa 10 Tdr. Byg. Den var i det Tidsafsnit, her omtales, beboet af Fæstere som de andre Gaarde, og disse maatte derfor udrede den til Herligheden svarende Afgift - ½ Td. Smør, 1 Skovsvin og 4 Tdr. Havre - til Ørum Slot, og Bondeskyldens 10 Tdr. Byg til dem, der ejede den⁴).

Fra gammel Tid havde Selvejerne imidlertid Ydelser, som Fæstebønderne stedse blev fri for, og en saadan karakteristisk Selvejer-Afgift var Ledingspengene. Man kan gaa ud fra, at overalt, hvor man finder Ledingspenge opført blandt de Ydelser, en Gaard skyldte, staar man over for en Gaard, der paa et eller andet Tidspunkt har været Selvejendom⁵).

Da Selvejergaardene efter Clementsfejden blev inddraget, skete der almindeligvis dette, at deres Skyld blev forhøjet til det, som hvilede paa Fæstegaarde af tilsvarende Størrelse. Kongen inddrog altsaa Bondeskylden.

Fæstegaardenes Skyld (vi taler her kun om Thyholm) bestod foruden Kornafgifter, der var Udtryk for Gaardenes Størrelse, tillige af en lang Række Afgifter af forskellig Art. Saaledes ydede Kronens gamle Fæstegaarde under Ørum Len sædvanligvis 1 Gaas, 2 Høns, ½ Td. Stangaal, 2½ Pd. Flæsk, 1 Faar og 1 Fødenød foruden de efter Størrelsen varierende Kornafgifter, der bestod af Landgildekorn (Byg) og Gæsteri (Havre). Fæstegaardene under Ørum gav lige mange Tønder af Havre og Byg (medens Gæsteriydelserne [Havre] paa Provstigidset kun androg Halvdelen af det Antal Tdr., der ydedes af Byg i Landgilde)⁶).

Men en saadan Sæmmensætning fik Landgilden af de inddragne Selvejergaarde imidlertid ikke. Den Regulering, der fandt Sted, blev alene foretaget paa Kornafgifterne, medens de gamle Afgifter fra Selvejertiden iøvrigt blev staaende. Hvis man kan gaa ud fra, at Bondeskylden netop bestod i Kornydelsen (som Tilfældet var med Helligeris), medens de andre Ydelser var Udtryk for Herskabets Herlighedsret, var det jo ogsaa kun naturligt, at der ikke skete andet.

Hvis Bonden paa Gaarden ikke selv ejede Bondeskylden, men svarede den til andre, kunde Reguleringen ikke volde Vanskeligheder, idet Gaarden jo saa var sat til fuld Skyld⁷).

Thyholms Selvejergods blev lagt til Ørum Len, og i dette Lens Jordebøger (de ældste, der endnu er i Behold, er fra 1580) kan vi da oplede de Fæstegaarde, af hvilke der ydedes Ledingspenge, thi de har tidligere været Selvejendom, og det ligger meget nær at antage, at de har mistet deres Selvejerrettigheder 1535.

Resultaterne af denne Eftersøgning er ikke overvældende. Kun to Gaarde staar opført for Ledingsydelser, og de laa begge i Barslev. Deres Landgilde var henholdsvis: 6 Tdr. Byg, 112 Mark Leding, 8 Tdr. Havre (Gæsteri) og 6 Tdr. Byg, ½ Td. Stangaal, 2 Skilling Grot Leding, 6 Tdr. Havre (Gæsteri).

Ejerne af Bondeskylden af disse to Gaarde har altsaa ikke været i Stand til at bevise deres Alibi i Clementsfejden, og Tilbagekøb er ikke senere sket. Som et yderligere Kendetegn paa Selvejergaarde kan ogsaa Navnet "Bundgaard" tjene. Det hjælper os imidlertid ikke her til at finde flere Selvejergaarde. Ganske vist fandtes der en Gaard, der hed Bundgaard, men det var den ene af

¹ Hist. Aarb. f. Th. A. 1922, Side 345, ibidem 1924, Side 19 f.

² Om disse Forhold: Hist. Tidsskr. 8. R. 6. Bd. 165-196.

³ Hist. Tidsskr. 5. R. 6. Bd. 345.

⁴ Hist. Tidsskr. 6. R. 2. Bd. 494.

⁵ Hist. Tidsskr. 8. R. 6. Bd. 165-196, Will. Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarh. S. 518.

⁶ Landgildematrikelen 1664.

⁷ Hist. Tidsskr. 8. R. 6. Bd.

de allerede ved Ledingspenge identificerede Barslevgaarde, der bar det⁸).

Men der var Selvejrbønder, der ikke deltog i Skipper Clements Oprør, og de fik Lov til at beholde deres Gaarde som Selvejendom, hvis de kunde bevise det, og det hændte ogsaa, at en Kronen tildømt Selvejergaard blev købt tilbage igen. Vi kan altsaa ikke, hvis vi vil have et Overblik over Omfanget af Selvejendom, nøjes med at undersøge Jordebøgerne, der jo kun er en Fortegnelse over Kronens Rettigheder paa Jordebøgernes Tid, og i Almindelighed intet indeholder om Gods og Rettigheder, som er gaaet ud af Kronens Eje. Vi maa ogsaa medregne Selvejergaarde, der enten ikke kom eller ikke forblev i Kronens Eje. For Thyholms Vedkommende er dette imidlertid saare let at overkomme, idet der kun er en af den Slags, nemlig Helleris. (I en vis Periode optræder dog tillige Hindsels som jordegens Bondegaard, men herom senere). Bondeskylden af Helleris var som nævnt 10 Tdr. Byg, "Herligheden", der "laa til Ørum" var 1 Td. Smør o. s. v. (se foran).

Her er straks det at bemærke, at vi blandt disse Ydelser savner det Kendemærke paa gamle Selvejergaarde, Ledingspengene, vi ellers har anvendt. Aarsagen hertil er rimeligvis den, at Helleris, der ligger - og laa - uden for Landsbyerne, var en "Enestegaard" og har svaret den Afgift, som kaldes Kværtsæde⁹), der for Enkeltgaardene svarede til Ledingspengene for de Gaarde, der hørte til et Landsbyfællesskab, og Kværtsædeskatten er af forskellige Grunde næppe blevet saa fast knyttet til Gaard og Grund som Ledingskatten.

Gaarden Helleris findes - uden at Navnet dog nævnes - omtalt i 1568, da en Valborg Jensdatter, Holstebro, ejede Bondeskylden¹⁰). Senere kom den kendte Resenslægt i Besiddelse af den. I 1617 ejede Præsten Chr. Poulsen Resen, Vestervig, en Broder til den kendte Biskop Hans Poulsen Resen, de $\frac{2}{3}$, og i 1635 formentlig hele Bondeskylden¹¹). Chr. Poulsen Resen døde 1641, og Bondeskylden af Helleris gik da over til hans Arvinger, der staa for den i 1657, 1662 og 1664.

1657: Poul Christensen, Tøttrupgaard, og hans Medarvinger.

1662: Poul Resen og hans Søsken.

1664: Niels Resen og de medinteresserede¹²).

Poul Resen og Poul Christensen er den samme, og Niels Resen er hans Broder, begge Sønner af den foran nævnte Præst Chr. Poulsen Resen.

Niels Resen var Præst i Ferring og døde 1699.

Medinteressenterne var deres Søsken¹³). Hermed skulde man egentlig være færdig med Selvejergodset paa

Thyholm, men visse Ting bevirker, at man nødes til ogsaa at undersøge Forholdene vedrørende Gaarden Hindsels.

Før Clementsfejden hørte den under Børglum Bispen. Det ved vi fra to Kongebreve til Holstebroborgeren Jens Lassen, der 1542 fik Lov til for sig og sin Hustru, Ane Christensdatter, at maatte "nyde det Pant, de have af Hr. Stygge Krompen, forudm Biskop i Vendsyssel", fordi Jens Lassen ikke havde været i "Flok og Følge" med Oprørerne. I Brevene af 1542 er Gaarden Hindsels Navn dog ikke nævnt, men det ses af et Brev af 1551 til Ane Christensdatter, der da var Enke, og som i dette Aar fik Kongens Brev paa at maatte beholde Pantet, saa længe hun levede, at det er baade Gaard og Gods, det har drejet sig om.

I 1554 afstod hun sin Panteret til Erik Rud, Embedsmand paa Vestervig Kloster, der i 1556 fik Kongens Sanktion paa Overtagelsen¹⁴).

Men for Aarene 1600-1632 staa Hindsels i alle Skattemandtal som jordegens Bondegaard¹⁵). Fra 1600 til 1630 hed Selvejerbonden paa Hindsels Peder Christensen Nørkjær¹⁶). Peder Christensens Hustru, Ane Jensdatter blev efter Mandens Død atter gift med en Peder Christensen, men med Tilnavnet Svenske¹⁷). Han figurerer i Skattemandtallene som Selvejer til 1632, da Hustruen, Ane Jensdatter, fik Tingsvidne paa Refs Herreds Ting for, at hun "ikke haver noget Jordegods enten deri Landet eller andetsteds"¹⁸), og under Henviisning til dette Dokument er Hindselsmanden anbragt blandt Sognets Fæstebønder i Skattemandtallet¹⁹).

Men hvordan nu Ejerforholdet end har været, synes den at være blevet skilt fra sit Gods. Af de Gaarde, som i 1542 var pantsat til Jens Lassen under Betegnelsen Hindsels Gods, tilhørte i 1629 de fleste Christoffer Gersdorf. Dette gælder saaledes Gaarden "Borre", en Gaard i Hvidbjerg, en i Serup, et Bol i Flovlev og maaske et Bol i Jestrup. Det kan selvfølgelig tænkes, at Christoffer Gersdorf har ejet Herligheden til Gaarden, men Peder Christensen Hindsels indbetalte i hvert Fald i 1629 sin Skat direkte til Ørum og ikke til Christoffer Gersdorf, hvilket man vel maatte forvente, han skulde have gjort, hvis Gersdorf havde ejet Herligheden, idet Godsejerne i 1629 selv besørgede Skatteopkrævningen hos deres Bønder og senere indsendte Penge og Regnskab til Lenet²⁰). Saa meget er dog sikkert, at fra 1632 var Hindsels Fæstegaard, hvem der saa end ejede dens

⁸ C. Klitgaard i Hist. Tidsskr. 10. R. 4. Bd. 89.

⁹ E. Arup: Danmarkshist. I Side 282.

¹⁰ Wulffs statistiske Bidrag i Fortegnelsen fra 1568 over Godset og dets Ejere.

¹¹ Kanc. Brevb. 1617 $\frac{28}{1}$; Indk. Breve til Dsk. Kanc. 1635 $\frac{2}{11}$. Bj. Kornerup: Hans Poulsen Resen, Side 17, Note 5.

¹² Præsteindberetning 1657; Matriklerne 1662-88.

¹³ Oplysningerne om Vestervig Præstens Børn, der i flere Aar stod som Ejere af Bondeskylden af Helleris, er velvilligst meddelt mig af Postmester C. Klitgaard, Hjørring, der som Kilde anfører Nibe Tgb. 1666, Bl. 143 og 157, samt 1672, Bl. 51 b og 55.

¹⁴ Dsk. Kancellireg. 1542 $\frac{14}{5}$; ibidem 1542 $\frac{21}{11}$; Kanc. Brevb. 1551 $\frac{28}{10}$, 1553 $\frac{7-11}{1}$, 1556 $\frac{8}{10}$; Pontoppidan: Danske Atlas V 480. Jfr. dog Erslev: Len og Lensmænd under Afsnittet: Bispegods inddraget 1536. Her anføres, at Ane Jens Lassen i 1544 overlod Hindsels til Erik Rud under Henviisning til Voss Samling. Det er imidlertid ikke lykkedes at finde Erslevs Kilde.

¹⁵ Skattemandtal, Ørum Len.

¹⁶ En Datter af ham blev gift med Præsten Niels Nielsen Juul og de to følgende Præster i Embedet. Ogsaa hun førte Navnet Nørkjær, men det har formentlig ingen Forbindelse med Nørhaa, som antydtes hos Wiberg, jfr. Hist. Aarb. f. Thisted A. 1931: Personalhist. Indskrifter i Refs Herred 149-154 (Hvidbj. S.) (Gravsten i Kapellet).

¹⁷ Kanc. Brevb. 1632 $\frac{16}{10}$.

¹⁸ Dog staa "Peder Svenskes Arvingerne" i Matriklerne fra 1662-1688 som Ejere af en Gaard i Jestrup.

¹⁹ Skattemandtal, Ørum Len 1632, Madskat til Fastelavn, Bilag 1.

²⁰ Skattemandtal, Ørum Len 1629, Bilag 23.

Herlighed og Bondeskyld, og først i 1646 blev den igen adelig Hovedgaard, og hermed forsvinder den af Skattemandtalslisterne. Samtidig blev der atter tillagt den Gods, ialt væsentligt det, den i ældre Tid havde, og dens Bønder i Hvidbjerg Sogn blev Ugedagsbønder²¹).

I Tiden før Clementsfejden er Hindsels flere Gange nævnt, men ikke saaledes, at noget af de her omhandlede Forhold belyses.

- - -

Før Clementsfejden var der formentlig godt 100 Gaarde paa Thyholm og 15-16 Bol. Af disse Ejendomme har altsaa kun 3 været jordegne, og da Straffedommen over de oprørske Bønder godt og vel var udført, var Tallet reduceret til to, forudsat, at man kan regne Hindsels med. O. 1646 er Helleris den eneste Selvejergaard paa Thyholm.

Da det behandlede Omraade er saa begrænset, har en procentvis Sammenligning mellem Selvejernes og Fæsternes Antal næppe større Interesse; men det er paa anden Side vel heller ikke helt tilfældigt, at Forholdet i

store Træk svarer til det, C. Klitgaard har paavist for Vendsyssel i den foran citerede Afhandling i Hist. Tidsskr.

Saa meget er i hvert Fald sikkert, at Selvejerne har været meget faa i Tal lige fra det 16. Aarh., og Forekomsten af forskellige kgl., gejstlige og adelige Godskomplekser eller Dele deraf allerede før det 16. Aarh. gør det sandsynligt, at Krone, Kirke og Herremænd paa et meget tidligt Tidspunkt har forskaffet sig Ejerens Ret over den lille, frugtbare Halvøs Bøndergaarde.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1938, side 91-99)

---

²¹ Skattemandtal 1646, Kobber- og Tinskat, Bilag 3.